

NYELVÜNK ÉS KULTÚRÁNK

Tartalom

*A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága
–Anyanyelvi Konferencia –
kéthavi folyóirata*

ELŐSZÓ

NYELVÉSZTŐ: KISS KATALIN (Köln, Németország)

NYELVÉSZTŐ: KISS KATALIN

ELŐSZÓ

NYELVÉSZTŐ: KISS KATALIN (Köln, Németország)

NYELVÉSZTŐ: KISS KATALIN (Köln, Németország)

NYELVÉSZTŐ: KISS KATALIN (Köln, Németország)

NYELVÉSZTŐ: KISS KATALIN (Köln, Németország)

NYELVÉSZTŐ

NYELVÉSZTŐ: KISS KATALIN (Köln, Németország)

NYELVÉSZTŐ: KISS KATALIN (Köln, Németország)

NYELVÉSZTŐ: KISS KATALIN (Köln, Németország)

NYELVÉSZTŐ: KISS KATALIN (Köln, Németország)

NYELVÉSZTŐ: KISS KATALIN (Köln, Németország)

NYELVÉSZTŐ: KISS KATALIN (Köln, Németország)

NYELVÉSZTŐ: KISS KATALIN (Köln, Németország)

NYELVÉSZTŐ: KISS KATALIN (Köln, Németország)

NYELVÉSZTŐ: KISS KATALIN (Köln, Németország)

NYELVÉSZTŐ: KISS KATALIN (Köln, Németország)

NYELVÉSZTŐ: KISS KATALIN (Köln, Németország)

NYELVÉSZTŐ: KISS KATALIN (Köln, Németország)

NYELVÉSZTŐ: KISS KATALIN (Köln, Németország)

NYELVÉSZTŐ: KISS KATALIN (Köln, Németország)

NYELVÉSZTŐ: KISS KATALIN (Köln, Németország)

NYELVÉSZTŐ: KISS KATALIN (Köln, Németország)

NYELVÉSZTŐ: KISS KATALIN (Köln, Németország)

NYELVÉSZTŐ: KISS KATALIN (Köln, Németország)

NYELVÉSZTŐ: KISS KATALIN (Köln, Németország)

NYELVÉSZTŐ: KISS KATALIN (Köln, Németország)

NYELVÉSZTŐ: KISS KATALIN (Köln, Németország)

NYELVÉSZTŐ: KISS KATALIN (Köln, Németország)

XXXI. évfolyam 114. szám, 2001. március–április

2001/2

Tartalom

TANULMÁNYOK

- ANTAL ÁRPÁD: Egy Vörösmarty-portré és „környéke” 5

NYELV ÉS ISKOLA

- CSERNICKSKÓ ISTVÁN: Az ukrán nyelv oktatásának problémái
Kárpátalja magyar iskoláiban 15

KÖRKÉP

- KOMLÓS ATTILA: Egyetemesség vagy regionalitás
Beszélgetés Balla D. Károllyal a kárpátaljai magyar irodalomról 24
GÁLFALVI ZSOLT: A lét (kelet-európai) háza 33
POMOGÁTS BÉLA: A magyar irodalom köztársasága 35

NAGYÍTÓ ALATT

- KOZMA ÁGNES: A romániai magyar rádiózás története (1. rész) 45
Erőfeszítések a romániai magyar nyelvű rádiózásért 63

AZ ANYANYELV VÉDELMEBEN

- Vajdaság: elmozdulás a holtpontról az anyanyelvhasználat ügyében 69
Szülőföldjén akar érvényesülni a vajdasági magyarság 71
Közös cél: bővüljön a magyar nyelvű oktatás a Vajdaságban 74
A vajdasági Vadvirág száz hajtása 75

A MAGYAR KULTÚRA TERJESZTÉSE

- Rövidesen megkezdí munkáját a New York-i Magyar Intézet 77

GYÖKEREK

- MÁZSÁR LÁSZLÓ: A chantik és a manysik között 79

PÁRHUZAMOK

- VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: A nemzet rejtett kincse 83

A MAGYAR KULTÚRA KÖVETEI

- VÁRDY BÉLA: Wass Albert emléke 85
BEKE GYÖRGY: Püski-könyvek a Mikó kollégiumban 88

KÖZELKÉP

MARÓTI GYULA: Identitástudatunk itthon

91

HÁZUNK TÁJA

Beszámoló A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága
– Anyanyelvi Konferencia – 2000. évi munkájáról

96

TALLÓZÓ

Maróti Gyula: Kóruskultúránk és Európa (*Reviczky Béla*)

100

Horváth István, Cseke Péter (*Kortársaink*)

101

Vajdasági marasztaló

102

A szent szabadság oltalmában

102

Kolozsvári Református Kollégium (1559–1948) (*Málnási Ferenc*)

104

HÍREK A VILÁG NÉGY SARKÁBÓL

107

Csernicskó István

Az ukrán nyelv oktatásának problémái Kárpátalja magyar iskoláiban*

Bevezetés

A volt Szovjetunióban elvileg minden nemzetiség és nyelv egyenjogú volt. Az országnak hivatalosan nem is volt állam- vagy hivatalos nyelve. Ennek ellenére az orosz nyelv politikai, gazdasági, ideológiai és nem utolsósorban hadászati okokból kivételezett helyzetet élvezett. Országos és köztársasági szinten a közigazgatási ügyek oroszul folytak, s az egyes köztársaságokban az orosz volt a felsőoktatás, a tudomány, a technika nyelve, a szovjet hadseregben az orosz volt a vezénylet nyelve (vö. Miller 1994, 613). Az egyes tagköztársaságok névadó nemzetiségeinek nyelve mindenütt csak a második nyelvként lehetett használatos.

Kitűnően példázza az orosz nyelv kivételezett helyzetét, hogy az Ukrán SZSZK-ban a közel 40 milliós ukrán nép nyelvének oktatása a Szovjetunió fennállása idején csupán az ukrán tannyelvű iskolákban volt kötelező, az orosz nyelv tanítása viszont az ország minden iskolájában (vö. Miller 1994, 613). Az ukrán orosz iskolákban az ukrán nyelv oktatása fakultatív volt, azaz a tanuló szülei eldönthették, tanuljon-e Ukrajnában ukrán nyelvet gyermekük, avagy sem. A gyermekét orosz iskolába járató ukrán szülőknek elég volt írnia egy kérvényt, hogy gyermeke nem kíván ukránul tanulni, s kérésének eleget tettek (Lizanec 1994, 125). A nemzetiségi (így például a magyar, román stb.) tannyelvű iskolákban az ukrán nyelv oktatása egyáltalán nem – fakultatíve sem – szerepelt a tantervekben. Ezekben az iskolákban is kötelezően oktatták viszont az orosz nyelvet (Lizanec 1994, 125). Vagyis a Szovjetunió fennállása idején az Ukrán SZSZK lakosai közül csak azok számára volt kötelező az ukrán nyelv tanulása, akik ukrán tannyelvű iskolába jártak.

1989-ben megszületett Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Törvénye az Ukrán SZSZK-beli nyelvekről, amelynek 2. cikkelye értelmében Ukrajna államnyelve az ukrán. A törvény 27. cikkelye (Az oktatás és a nevelés nyelve az általános iskolákban) kimondja: „Az Ukrán SZSZK általános iskoláiban az ukrán és az orosz nyelv oktatása kötelező”.

*A vizsgálat ideje alatt Bolyai János Kutatási Ösztöndíjban részesültem. A kutatást a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola LIMES Társadalomkutató Intézetének keretein belül végeztem – a szerző

Az ukrán nyelv oktatását 1990-ben bevezették minden ukrainai, így a kárpátaljai magyar iskolákban is. Az ukrainai nyelvtörvény elfogadása után 1990-ben érettségizett az utolsó olyan korosztály, amely számára – ha nem ukrán tannyelvű iskolába járt – nem feltétlenül volt kötelező az ukrán nyelv tanulása.

Az 1991-ben függetlenné vált Ukrán Köztársaság által megtett nyelvtervezési lépés (az államnyelv oktatásának bevezetése az oktatás valamennyi szintjén) azonban számos oktatási problémát hozott felszínre. Ezek nagy részét korábbi munkáinkban (pl. Csernicskó 1998a, 164–173; 1998b; 1999; Orosz–Csernicskó 1999, 70–83) részletesen bemutattuk, ezért itt nem tárgyaljuk őket. Jelen írásunkban az ukrán nyelv oktatásának egyetlen problémájára, nevezetesen a kárpátaljai magyar középiskolásoknak az ukrán nyelvvel és az ukrán-sággal, illetve az ukrán állammal szembeni attitűdjeire térünk ki, majd összevetjük azokat az adatközlők saját közösségükről alkotott képével és a magyar nemzethez, valamint a Magyarországhoz fűződő viszonyával.

Az attitűdök és sztereotípiák összefüggését a nyelvelsajátítással jól példázza az alábbi idézet, amely az Ellenpróbák című kötet hátsó borítóján olvasható:

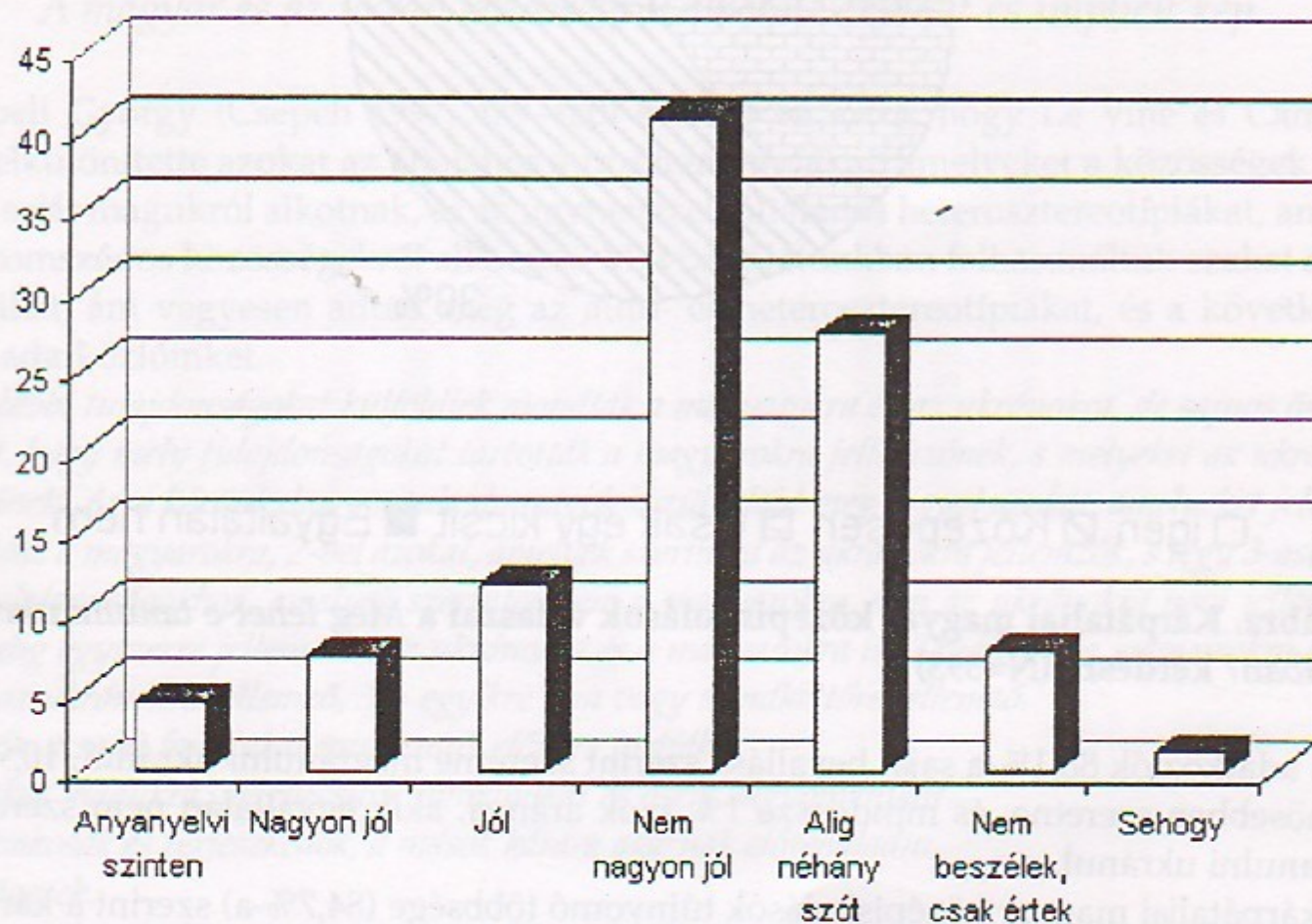
„Úgy tűnik, az erőszakos nyelvoktatás és nyelvhasználat körül a problémák mindig kiéleződnek. Allport számol be idevágó esetről, amely egy volt angol gyarmaton történt Afrikában. A tanfelügyelőnek feltűnt, hogy egy bennszülött tanulókat oktató iskolában a diákok milyen gyenge eredményt érnek el angol nyelvből. A tanfelügyelő bement az órára és kérte a pedagógust, mutassa be módszerét, hogyan oktatja az angolt. A tanár szót fogadott, és az óra kezdetén saját nyelvükön szólt a gyerekekhez, nem tudva, hogy a tanfelügyelő érti a nyelvüket. Ezt mondta: »Rajta, srácok, tegyetek félre minden egyebet és birkózzunk most egy órára az ellenség nyelvével.« Az ilyen árnyalatnyi attitűdök nagy hatást tudnak kiváltani a gyermeknél a dolgokhoz való hozzáállásban.”

Susan Gal kutatásaiból azt is tudjuk, hogy a „nyelvvel szemben tanúsított magatartás implicit értékítélet a nyelv által fémjelzett csoportról, tevékenységről és az összetartás vagy az erő társadalmi kapcsolatairól” (Gal 1991, 128). Vagyis a társadalmi attitűdök és sztereotípiák nagyban befolyásolhatják egy közösség sikerességét a többségi nyelv elsajátításában.

2000 tavaszán Kárpátalja hat járásában (ungvári, munkácsi, beregszászi, nagyszőlősi, técsői, huszti) 26 településen 595, egy évvel az érettségi előtt álló adatközlő vett részt abban a vizsgálatban, amelynek előzetes eredményeit itt közlöm. A mintavétel kiterjedt Kárpátalja valamennyi olyan (magyar és nem magyar tannyelvű) középiskolájára, ahol jelentős számú magyar nemzetiségű diák tanul. A minta így reprezentatívan képviseli a kárpátaljai magyar középiskolásokat mint szociológiailag jól körülírható társadalmi csoportot, de az eredményekből az egész közösségre nézve is hasznos általánosításokat tehetünk. A középiskolások attitűdjeinek és sztereotípiáinak vizsgálata azért is fontos, mert ez a csoport a közeljövőben a társadalom meghatározó aktív nemzedékéhez tartozik majd.

Az ukrán nyelv ismerete

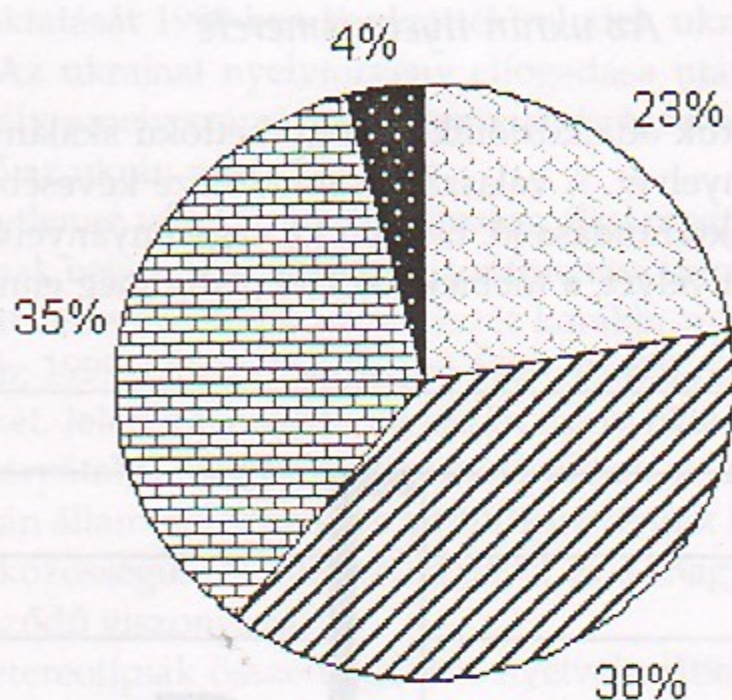
Kérdőívünkben arra kértük adatközlőinket, hogy hétfokú skálán ítélik meg, milyen szinten beszélik az ukrán nyelvet. A válaszadók mindössze kevesebb, mint egynegyede (23,1%-a) vélte úgy, hogy ukrántudása jó, nagyon jó, vagy anyanyelvi szintű. 40,8% nem nagyon jól beszéli az államnyelvet, a többiek (36,1%) pedig még ennél is gyengébben (1. ábra).

1. ábra. Kárpátaljai magyar középiskolások ukránnyelv-tudása önbevallás alapján

A nyelvekhez fűződő viszony

Vizsgálatunk során explicite is rákérdeztünk a magyar és az ukrán nyelvvel kapcsolatos vélekedésekre. Arra a kérdésre, hogy melyik a szebb a két nyelv közül, a minta 69,2%-a azt válaszolta, hogy a magyar, 2%-a pedig az ukránt választotta; 28,8% szerint egyformán szép mindkettő. Ugyanakkor a válaszadók 83,6%-a szerint Kárpátalján az ukrán nyelvvel könnyebb boldogulni, mint a magyarral. Adatközlőink 92,8%-a szerint szükség van az ukrán nyelv oktatására a magyar iskolákban, ám csak 22,6%-uk véli úgy, hogy az iskolában meg lehet tanulni ukránul (2. ábra).

□ Igen ▨ Közepesen ▤ Csak egy kicsit ■ Egyáltalán nem

2. ábra. Kárpátaljai magyar középiskolások válaszai a *Meg lehet-e tanulni ukránul az iskolában?* kérdésre (N=595)

Az adatközlők 88,1%-a saját bevallása szerint szeretne megtanulni ukránul, 10,9% nem különösebben szeretne, és mindössze 1% azok aránya, akik egyáltalán nem szeretnék megtanulni ukránul.

A kárpátaljai magyar középiskolások túlnyomó többsége (84,7%-a) szerint a kárpátaljai ukrán tannyelvű iskolákban oktatni kellene a magyar nyelvet, és csak 15,3% véli úgy, hogy nincs szükség az ukrán iskolákban a magyar nyelvre. A magyar oktatása mellett kiállók 29,1%-a azért véli úgy, hogy oktatni kell nyelvünket az ukrán iskolákban, mert „mi vagyunk itt az őshonos nép”, 55,6% pedig kölcsönösségi alapon szeretné taníttatni a magyart: „mi is tanuljuk az ő nyelvüket”.

Középiskolásaink 60,3%-a egyetért azzal az állítással, hogy az Ukrajnában élő magyaroknak kötelességük megtanulni ukránul. Azzal pedig, hogy a Kárpátalján élő ukránoknak illene megtanulniuk magyarul, a minta 70,6%-a ért egyet.

Egy idegen nyelv elsajátításában nagy szerepe van a motivációnak, ezért megkérdeztük adatközlőinket, miért kell megtanulni ukránul. A jó iskolai osztályzat mindössze az adatközlők 2,3%-a számára jelent motiváló erőt. 20,2% szerint azért kell az ukránt megtanulni, mert ez Ukrajna államnyelve. A legtöbben (77,2%) azért tanulják az ukránt, hogy később jobban boldoguljanak az életben.

Arra is kíváncsiak voltunk, hogy a szülők hogyan viszonyulnak ahhoz, hogy gyermekeik az iskolában ukránul tanulnak. A szülők túlnyomó többsége (91,3%-a) szerint az érvényesüléshez mindenképpen meg kell tanulni az ukrán nyelvet, és csak 3,4% véli úgy,

hogyan nem kellene az ukrán tanulásával fáradoznia gyermekének.

A nyelvek közötti távolság mértéke hatással van a nyelv elsajátítására. Tudjuk, hogy a magyar és az ukrán sem genetikailag, sem tipológiailag nem rokon nyelv. Ennek megfelelően csak a minta egyharmada vélte úgy, hogy egy kicsit hasonlít egymásra a két nyelv, kétharmada pedig egyáltalában nem találta hasonlóknak a magyart és az ukránt.

A magyar és az ukrán közösségről alkotott explicit és implicit kép

Csepeli György (Csepeli 1997, 479–480) számol be arról, hogy Le Vine és Campbell (1972) elkülönítette azokat az általános autosztereotípiákat, amelyeket a közösségek rendszerint saját magukról alkotnak, és az úgynevezett általános heterosztereotípiákat, amelyeket a szomszédos közösségekről alkotnak. Mi vizsgálatunkban felhasználtuk ezeket a sztereotípiákat, ám vegyesen adtuk meg az auto- és heterosztereotípiákat, és a következőre kértük adatközlőinket.

Az alábbi tulajdonságokat külföldiek mondták a magyarokra és az ukránokra, de sajnos összekeveredett, hogy mely tulajdonságokat tartották a magyarokra jellemzőnek, s melyeket az ukránokra jellemzőnek. Arra kérünk, hogy a tulajdonságok közül jelöld meg 1-gyel azokat, amelyeket jellemzőnek tartasz a magyarokra, 2-vel azokat, amelyek szerinted az ukránokra jellemzők, s tegy 3-ast azokhoz a tulajdonságokhoz, amelyek szerinted sem a magyarokra, sem az ukránokra nem jellemzőek, vagy pedig egyszerre jellemzőek az ukránokra és a magyarokra is! Tehát: 1 = a magyarokra jellemző, 2 = az ukránokra jellemző, 3 = egyikre sem vagy mindkettőre jellemző.

Önzők, a saját fajtájukat mindennél előbbre tartják.

Büszkéek magukra, megbecsülik önmagukat és őseik hagyományait.

Erőszakosak és terjeszkedők, a mások kárára akarnak előrehaladni.

Hűségeselek.

Becsapnak másokat, amint lehetőségük nyílik rá, nem becsületesek, nincs bennük erkölcsi határ, amikor másokról van szó.

Becsületesek és megbízhatóak egymás között, de nem dőlnek be az idegenek mindenféle aljas trükkjeinek.

Bátrak és haladó felfogásúak, felkelnek saját dolgaik védelmében, megvédik azt, ami az övék, és nem lehet őket kiforgatni abból, amit jogosan megszereztek.

Összetartanak, másokat kirekesztenek maguk közül.

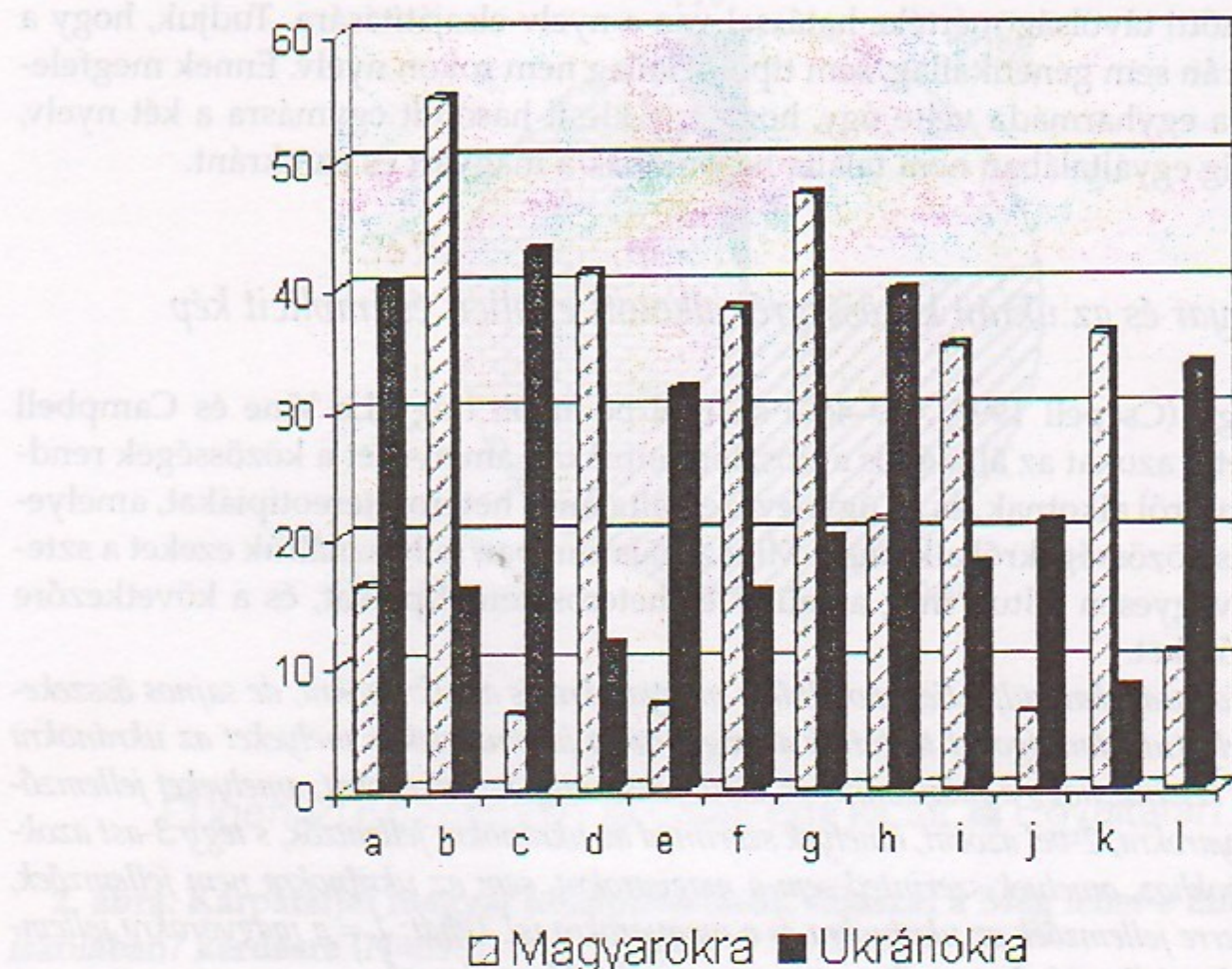
Békeszeretőek, szeretik az embereket, csak az ellenségeikkel szemben él a szívükben gyűlölet.

Erkölcstelenek és becsületesek.

Tisztességesek és becsületesek.

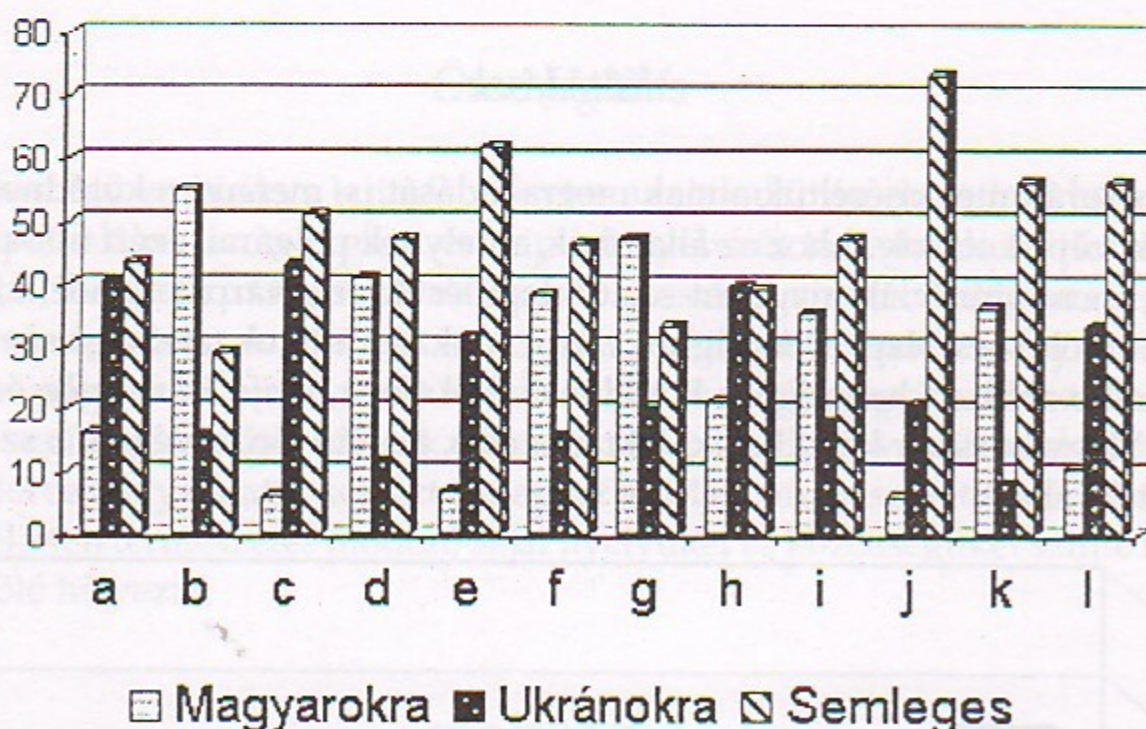
Gyűlölködnek, különösen rosszindulatúak a nem hozzájuk tartozókkal szemben.

A vizsgálat megtervezésekor hipotézisünk az volt, hogy adatközlőink válaszaiban is elkülönülnek majd az auto- és heterosztereotípiák, mégpedig oly módon, hogy a pozitív tulajdonságokat a magyarokra, a negatívokat az ukránokra tartják majd többen jellemzőnek. Amint az a 3. ábrából kitűnik, hipotézisünk beigazolódni látszik.

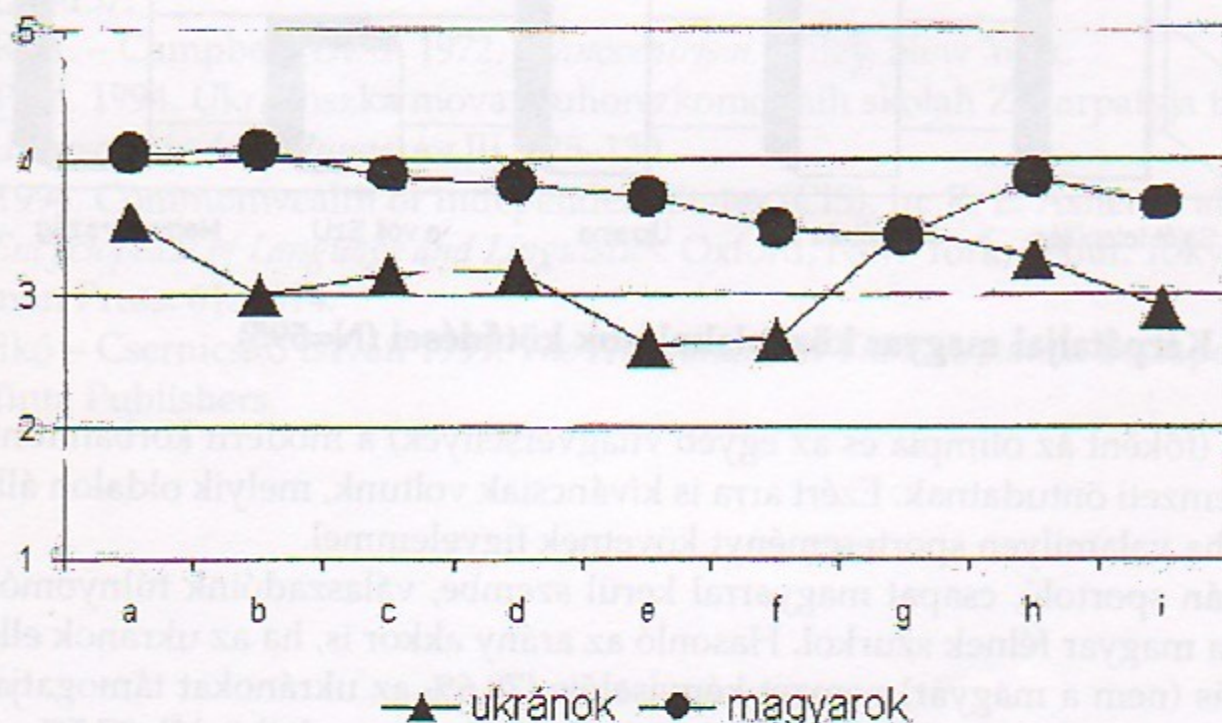
3. ábra. Kárpátaljai magyar középiskolások auto- és heterosztereotípiái

Ha azonban megvizsgáljuk a 4. ábrát is, ahol nemcsak azt tüntettük fel, hogy az adatközlők hány százaléka tartotta a magyarokra vagy az ukránokra jellemzőnek az adott sztereotípiát, hanem azt is, milyen arányban vélték semlegesnek (mindkét népcsoportra vagy egyikre sem jellemzőnek), kiderül, hogy feltevésünket csak részben támasztják alá az adatok. A legtöbb állításról ugyanis adatközlőink legnagyobb része úgy gondolta, hogy semleges: egyik nemzetiségre sem illik jobban vagy kevésbé, mint a másikra.

4. ábra. Kárpátaljai magyar középiskolások auto- és heterosztereotípiái részletesebb bontásban

Megkértük arra is adatközlőinket, hogy egy ötfokú skálán értékeljék előbb azt, mennyire jellemzők bizonyos tulajdonságok az ukránokra, majd azt, ugyanezek mennyire illenek a magyarokra. Az eredményekből átlagot számítottunk (5. ábra). Az átlagok azt mutatják, hogy a kárpátaljai magyarok a magyarságot (a) társasabbnak, (b) műveltebbnek, (c) érdeklődőbbnek, (d) barátságosabbnak, (e) békésebbnek, (f) megbocsátóbbnak, (h) vonzóbbnak és (i) gazdagabbnak tartják, mint az ukránságot, ám mindkét népcsoportot (g) egyformán erősnek vélik.

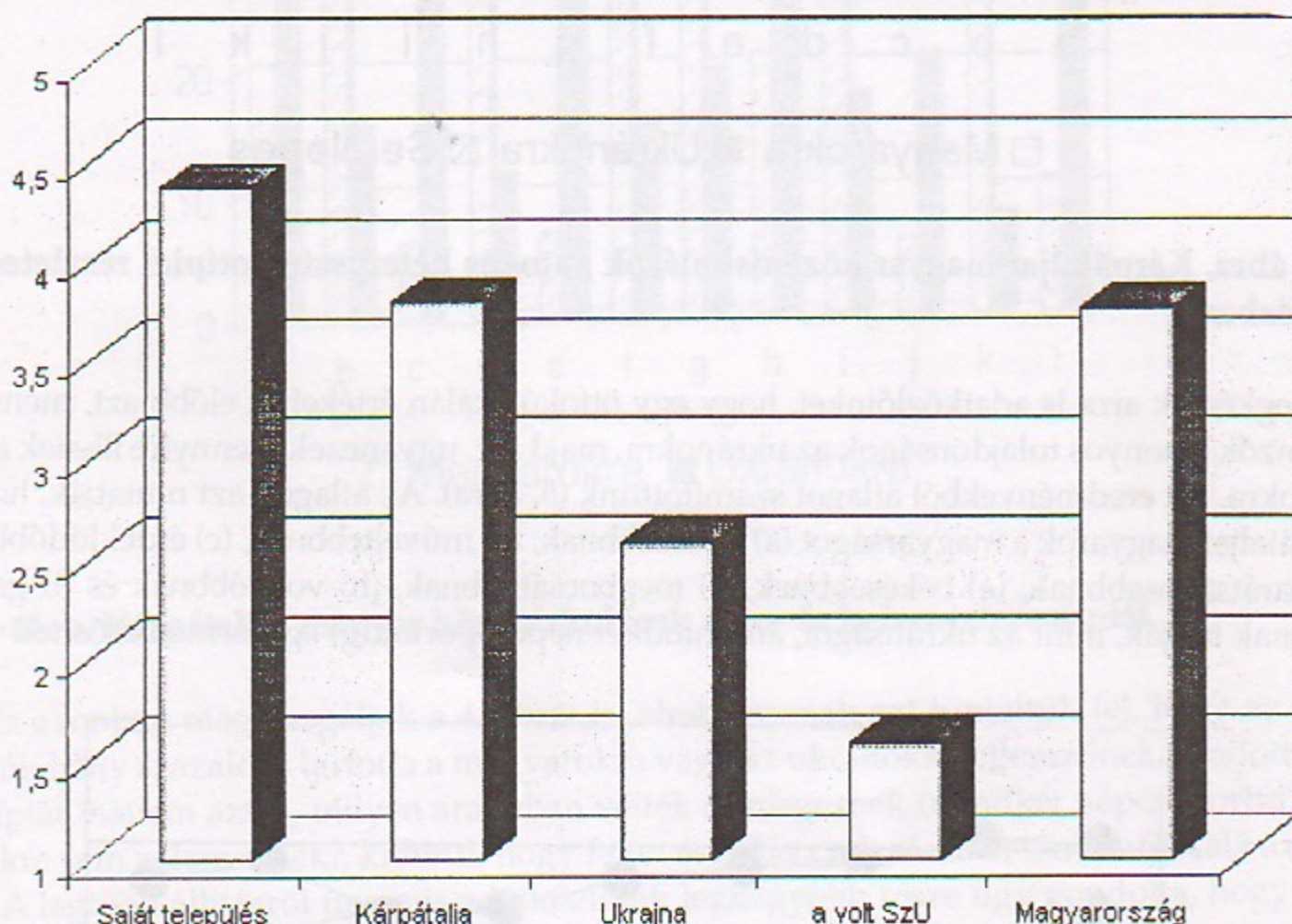

5. ábra. Kárpátaljai magyar középiskolások magyarokról és ukránokról alkotott véle-

ménye (

Kötődések

A kutatás során megkíséreltük annak megragadását is, mennyire kötődnek a kárpátaljai magyar középiskolások ahhoz az államhoz, amelynek polgárai, ezért ötfokú skálán ítéltük meg, mennyire érzik magukat saját településükhöz, Kárpátaljához, Ukrajnához, a volt Szovjetunióhoz és Magyarországhoz tartozónak. Az adatok tanúsága szerint adatközlőink leginkább ahhoz a helységhez kötődnek, ahol élnek, majd Kárpátalja és nem sokkal lemaradva Magyarország következik. Ukrajna csak azután jön, a végére a szovjet birodalom maradt (6. ábra).

6. ábra. Kárpátaljai magyar középiskolások kötődései (N=595)

A sport (főként az olimpia és az egyéb világversenyek) a modern korban fontos összetevője a nemzeti öntudatnak. Ezért arra is kíváncsiak voltunk, melyik oldalon állnak adatközlőink, ha valamilyen sporteseményt követnek figyelemmel.

Ha ukrán sportoló, csapat magyarral kerül szembe, válaszadóink túlnyomó többsége (72,7%-a) a magyar félnek szurkol. Hasonló az arány akkor is, ha az ukránok ellenfele valamely más (nem a magyar) nemzet képviselője (78,6% az ukránokat támogatja). Ha egy magyar versenyző küzd idegen (nem ukrán) ellenfelével, az adatközlők 87,5%-a a magyar sportoló sikeréért szorít.

Összefoglalás

A fentiekben egy empirikus kutatás előzetes adatai alapján mutattam be a kárpátaljai magyar középiskolások azon explicit és implicit nyelvi és társadalmi attitűdjeit, amelyek az ukránsággal, illetve az ukrán nyelvvel kapcsolatosak. A vizsgálat alapján megállapíthatjuk, hogy az ukrán nyelv elsajátítását a tárgyi és személyi feltételek hiánya mellett a kárpátaljai magyarságnak az ukrán nyelvvel, valamint az ukránsággal szembeni negatív sztereotípiái sem segítik. Bár adatközlőink elismerik, hogy szükség van (lenne) az ukrán nyelv ismeretére, illetve hogy oktatni kell azt a magyar iskolákban, és szeretnék is elsajátítani, ám (egyébként teljesen természetes módon) saját nyelvüket és közösségüket szinte mindenben az ukránok fölé helyezik.

IRODALOM

- Csepeli György 1997. *Szociálpszichológia*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Csernicskó István 1998a. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Csernicskó István 1998b. Az ukrán nyelv Kárpátalján. *Regio* 98/1. 5–48.
- Csernicskó István 1999. Egy jelenség és ami mögötte van: az ukrán nyelv és a kárpátaljai magyarság. *UngBereg* 1999, 88–102.
- Ellenpróbák. *A szlovák–magyar viszony vizsgálata szociológiai és etnopszichológiai módszerekkel Szlovákiában*. Pozsony, NAP Kiadó.
- Gal, Susan 1991. Kódváltás és öntudat az európai periférián. In: Kontra Miklós szerk. *Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről*. Budapest, Magyarágkutató Intézet. 123–157.
- Le Vine, R. A. – Campbell, Dt. T. 1972. *Ethnocentrism*. Wiley, New York.
- Lizanec, P. M. 1994. Ukrajinszka mova v uhorszkomovnih skolah Zakarpatyja ta v Uhorscsini. *Acta Hungarica* III. 125–130.
- Miller, J. 1994. Commonwealth of Independent States (CIS). In: R. E. Asher et al eds. *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. Oxford, New York, Seoul, Tokyo, Pergamon Press. 613–614.
- Orosz Ildikó – Csernicskó István 1999. *The Hungarians in Transcarpathia*. Budapest, Tinta Publishers.